

„Az a kutató maradtam, aki voltam...”

Beszélgetés Berényi Máriával

Dr. Berényi Mária, a Magyarországi Románok Kutatóintézetének igazgatója, kutatója, két nyelven publikáló költő, aki verseivel, tanulmányaival, írásaival a *Barátság* első száma óta jelen van a folyóiratunkban. Legutóbb – a 2009. november 15-ei számban – *Mesélő házak* címmel adtuk közre egy általa felkutatott és írt mellékletet, amelyet a budapesti román építészeti emlékekről állított össze. Évek óta ott van a *Barátság* zenés, irodalmi délutánjain is és felolvassa verseit. Olyankor mindig elgondolkodom: hány élet is fér el egy emberben? Mert mindezeket túl a Román Önkormányzat elnöke Budapest II. kerületében és igazi közéleti ember: számos hazai és külföldi társaság, egyesület elnöke vagy tagja. Ezúttal mégsem ezért kerestük meg, hanem azért, mert Romániában – ahol szintén rendszeresen kutat és publikál – az elmúlt évben komoly elismerésben részesült.

– Milyen kitüntetést kapott? Kérem, ne legyen szerény, nem voltunk ott, csak Ön mondhatja el, miért és mikor kapta, s hol vehette át?

– 2011. december 1-jén, Románia nemzeti ünnepén, Bukarestben, a Cotroceni-palotában volt szerencsém átvenni az egyik legnagyobb román állami kitüntetést Románia elnökétől, Traian Basescutól. Az eddigi tudományos munkásságom elismeréseként a Kultúráért Érdemrend Comandor (azaz parancsnoki) fokozatát vehettem át. Azal a gondolattal és tudattal fogadtam a kitüntetést, hogy ez a díj nemcsak az én munkámat ismerte el, hanem a magyarországi román kollégáimét is.

A hazai román értelmiség, önszerveződési lehetőségével élve, 1993-ban alapította meg a Magyarországi Románok Kutatóintézetét, hogy az addig elszigetelten végzett kutatásokat intézményesítsük, szervezettebbé, átgondoltabbá tegyük, nemzeti kisebbségünk érdekeinek megfelelő kutatási prioritásokat állítsunk fel, gondoskodjunk a kutatási eredmények megjelentetéséről, a románság és a többségi társadalom körében történő terjesztéséről. A megalakulása óta vezetője, igazgatója vagyok ennek a kutatóintézetnek. Irányításom alatt, tizenkilenc éves működésünk során 72 publikációt jelentett meg és 21 nemzetközi tudományos szimpóziumot rendezett. Diplomám megszerzése (1983) óta a magyarországi románok művelődéstörténetének kutatásával foglalkozom. Eddigi kutatási eredményeimet hét tanulmánykötetben és száznál több, főként román nyelvű tanulmányban tettem közzé. Ezeket az elért eredményeket, a színvonalas, igényes és következetes munkát díjazta ez a magas román állami elismerés. Nagyon örülök annak, hogy az utóbbi időben Románia nagyobb figyelemmel kíséri a magyarországi román közösség életét és tevékenységét.

– A Magyar Művelődési és Képzőművészeti Lektorátus Pro Cultura Minoritatum Hungariae kitüntetésének átadásán 2009-ben magam is ott voltam. Itthon is ismerik, értékelik a tevékenységét. Ugyanakkor Eminescu-díjas is és még számos kitüntetése van. Mit jelentenek egy olyan ember életében a díjak, a kitüntetések, aki, mint Ön is, nagy önfegyelmel, kitartással dolgozik évtizedek óta. Ösztönöz, kötelez?

– Véleményem szerint a siker az, ha az ember eljut képességei határára, függetlenül attól, hogy a környezete elismeri-e vagy sem. Természetesen nagyon jól esik, hogy rám gondoltak e magas kitüntetés adományozásával, de kézzelfogható változást nem hozott az életemben. Ugyanaz a kutató maradtam, mint előtte. Munkámat úgy folytatom, ahogy végeztem a kitüntetés előtt is. A díjak, kitüntetések valóban ösztönöznek és köteleznek. Még jobban kell dolgoznom. Ezentúl a lehető legkörülményesebben kell írnom, legyen szó egy több száz oldalas könyvről vagy egy egysoros versről. Egy díj átvétele jó alkalom arra, hogy a kitüntetett összegezze az elért eredményeit, számot vessen eddigi munkájáról. A díjat nemcsak a múltban végzett kutatásaim elismerésének, hanem – a jövő felé tekintve – egyfajta biztatásnak is érzem. Azt hiszem, bármilyen kitüntetés nagyon sokat jelent egy kutató számára, mert közvetlen elismerése, bizonyítéka annak, hogy fontos, amit csinál.

A tudomány területén dolgozni egyébként is teljes elhivatottságot igényel az embertől, mert nem ez a legjobban fizetett ágazat, de ugyanakkor számom-

Dr. Berényi Mária a Magyarországi Románok Kutatóintézete igazgatója, tudományos kutató. 1983-ban az ELTE Bölcsészettudományi Karán szerez diplomát, 1986-ban egyetemi doktor, a PhD fokozatot történettudományból a „Babeş-Bolyai” Tudományegyetemen, Kolozsvárott szerzi meg. Román és magyar nyelvű verseket ír, melyek romániai és magyarországi folyóiratokban, periodikákban: *Familia, Arca, Steaua, Poesis, Foia românească, Almanah, Calendarul românesc, Manuale româneşti, Barátság, Napút, Polisz* jelennek meg.

ra a leggyönyörűbb szakma. A nemzetiséget, főként nyelve, kultúrája és az ebben megnyilvánuló etnikai tudata különbözteti meg a vele együtt élő többségi nemzettől. A kultúra fenntartja a nemzeti élet kereteit és képes megőrizni, illetve újjáteremteni a kollektív azonosságtudatot, a felbomlott közösségi szolidaritást. „Nyelvében él a nemzet.” Meggyőződésem, hogy korunkban bármely kisebbségi közösség nyelvi és kulturális fennmaradása elképzelhetetlen, ha nincs saját alkotó és tevékeny értelmisége. Könyvek, folyóiratok, alkotások formálják tudatos közösséggé az embereket, mert az oktatásnál és a politikánál érzékletesebben és maradandóbban fogalmazzák meg az összetartozás és a hagyományok egységét. Ugyanakkor történésként, kollégáimmal vallom, hogy a nemzetiség-történeti kutatásokat távol kell tartani mindenfajta indulattól, érzelmi túlzásoktól, szubjektív tényezőktől. Hisszük, hogy Magyarország nemzetiségei nem a megszüpített, lakkozott múltjukra kíváncsiak, hanem az igazság feltárására, legyen az örvendetes vagy fájdalmas.

– *Min dolgozik jelenleg? Hogyan fér meg a versírás és a tudományos kutatás, a családdal való törődés, a román közösségért végzett munkájával? A versírás éppúgy magányos műfaj, mint a kutatás, a nemzetiségi képviselőség, az egyesületi munka viszont közösségi háttérrel feltételez.*

– Jelenleg több kéziratot is dolgozom. Nem tudom, melyiket tudom hamarabb befejezni és főleg (pénz hiányában) megjelentetni. Több éve dolgozom egy monográfián, amely a magyarországi román oktatás történetét hivatott bemutatni. Egy másik kutatási témám az alapítványok szerepe a hazai román elit formálásában.

Hogyan fér meg a versírás a kutatással, a családdal, a közéleti munkával? Bonyolult és komplex kérdés. A nemzetiségeknek a nyelv a nemzeti lét legfőbb jegye, egyféle anyajegy. Szilágyi Domokos néhány mondatát citálom, amellyel teljes mértékben azonosulni tudok:

„A költő fura ember. Mindenbe beleüti az orrát; ott kell lennie mindenütt és mindig – tér, idő nem akadály versnek, gondolatnak, szépségnek –, mondom, ott kell lennie mindenütt és mindig, hogy a világ összes gondjáról-örömről vallhasson (első személyben csak az egyszerűség kedvéért fogalmaz, tudniillik nem tudja eldönteni, tegezze-e, magázza-e a világot). S nem is akarhogyan kell vallania. Mert a kifejezés kényszere mindenkién ott él (ez is az egyik oka a nyelv létrejöttének), csak hát az ember nemigen talál szavakat. Nos, a költő szókölcsönző. Szavai akkor érnek valamit, ha a bennük kifejezett gondolatban-érzelemben ki-ki saját gondolataira-érzéseire ismer. A költő vall, »hisz az a dolga«, a vers országot jár, mert számára ez jelenti az életet, mert a vers nem akkor kezdi életét, midőn megírják, hanem amikor újjászületik az olvasó szívében.”

Sokan feltették nekem a kérdést, hogyan váltam költővé, sőt kétnyelvű költővé, miért és kinek írok, mi inspirál? Nagyon nehéz erre válaszolni. Ilyen-

kor dadogva ehhez hasonló dolgokat mondok: azért írok, mert szeretek hatni és nyomot hagyni. Tudom, a nyomot hagyás, az *itt voltam* nem azonos a marandósággal és a fennmaradással. Amikor írok, egy képzelte világ gazdája vagyok. Felszabadít a szabadság illúziója és még sok minden egyéb. Persze költőnek lenni kimerítő és emésztő állapot. Az írásért, az anyanyelvi vagy kétnyelvű önkifejezésért szinte naponta meg kell küzdeni. Idegen közegben kell az anyanyelvhez, az irodalomhoz fűződő hűségről tanúskodom. Aki ír, ha mégoly szerényen forgatja is tollát, mint én, tökéletességre tör. Kivált egy lírikus. Mondatainak, sorainak minden porcikáját fontosnak, perdöntőnek érzi az utolsó pontig-vesszőig. Ugyanakkor érzi, hogy semmi, szinte semmi se múlik a papírra rótt szavakon. A költő legtöbbször, sőt valójában soha nem tudja, honnét is indul és hova is jut el. Írásra tehát, minden etikai és esztétikai fölhajtóerőn túl, az a közvetlen kétségbeesés is ösztönöz: hátha tudok anyanyelvemen – románul – olyan mondatokat írni, amelyek a megbénítottak helyett is beszélhetnek.

Legtermékenyebb pillanataim azok, amikor önmagammal sem értek egyet. A költészet személyes ügy, így ebben a műfajban lehet kifejezni a legmélyebb emberi érzelmeket. Minden írás botladozó és bizonytalan. Ha őszinték vagyunk önmagunkhoz, egyetlen reményünk marad: hogy amit leírtunk, helyes irányban halad. De efelől sem lehetünk bizonyosak. Az író arról ír, ami érdekli, ami fáj neki, ami lelkesíti, foglalkoztatja. Nagyon fontos, mit írnak le a szerzők, de véleményem szerint semmivel sem lényegtelenebb, hogy mihez kezdenek mindezzel az olvasók. És kinek írok? Az enyéimnek akarok írni. Ha máshol, más folyóiratokban – a magyarországi román publikációkon kívül –, más országban jelennek meg a verseim, hiúságomnak jólesik, de íróasztalomnál ülve elsősorban a magyarországi román olvasót ültetem magam elé. Neki írok. A kétnyelvűség, a kettős identitás számomra azt jelenti, hogy kétfelől is van ablakom a világra, a román és magyar kultúrában. Alkotásaimmal is kettős gyökérzetet szeretnék eresztetni.

– *Jár-e haza szülőfalujába, s ha igen: mit tapasztal ott?*

– Nagyon költőnek való a kérdés: néha az az érzésem, hogy mindig úton vagyok, viszont csodálatos érzés egy hosszú út után hazatérni, megnyugodni, hogy újra elindulhassak új utakat felfedezni. Négy verseskötetemet jelent meg eddig. Együttesen olyanok, mint egy utazás lírai naplója, legmélyebb énem megőrzésének és továbbvihetőségének kísérlete térben és időben. Azt üzenik, hogy kikerültünk az áttekinthető otthoni táj biztonságából, s velünk szemben a zavarba ejtő távlatok. A kérdés: mit vihetünk magunkkal, magunkból? És egyáltalán, korábbi biztosnak hitt éünkből, vagy ha úgy tetszik, identitásunkból, mi maradt? S ha maradt, átváltható-e, átvihető-e egy másik időbe és térbe, másik világba? Lehetünk-e ugyanazok máshol? Meghatározható-e

azonosságunk csak és kizárólag belülről, avagy a külvilág is kell hozzá? Hogyan vegyünk lendületet az új ismeretlenség felé, amikor minden idegszálunk gyökérként köt a múlthoz, szülőföldhöz, szülői házhoz? Budapesten élek és dolgozom. Távol a szülőföldtől, az anyanyelv a pótolhatatlant is helyettesíti: a kedves tájakat, a felejthetetlen arcokat, elégett érzelmek kormát, fájdalomát, reménykedést. Otthont, életet, hazát, barátokat, vigasztalókat és keserítőket idézhet meg az emlékek nyelve.

– *Nyilván van kedvenc témája, kutatási területe, mi az? Mi foglalkoztatja a leginkább 2012-ben, az új évezredben? Hogyan látja a hazai románok jövőjét? Mit kell tenni azért, hogy nyelvük, kultúrájuk megmaradjon?*

– A XVIII-XIX. századi román kultúr- és művelődéstörténet kutatása a kedvenc témáim közé tartozik. Szerénytelenség nélkül mondhatom, hogy kiemelkedő szerepem van abban, hogy a mai magyarországi románság megismerte és újra felfedezte a hazánkban fellelhető macedoromán örökséget, a XVIII-XIX. századi pesti román értelmiségnek az egyetemes román kultúrában betöltött kiemelkedő szerepét.

Most az ezredforduló küszöbén átlépve, leginkább az foglalkoztat, hogy mi lesz a magyarországi román közösség sorsa? Környezetünket mind nagyobb mértékben a műszaki-technikai feltételek határozzák meg és ez kihívást jelent a kulturális szféra számára is. A nemzetek megmaradása az információs korszakban azon áll vagy bukik, hogy miképpen lesznek képesek megjeleníteni és hatni a kommunikációs közegben. Az ebből adódó további dilemma: hogyan alakul a kisebbségi kultúra, hagyomány szerepe és értéke a XXI. század kultúrájában. Milyen feladatokkal kell megbirkóznunk a minden eddiginél gyorsabb változások és átalakulások, új igények és preferenciák közepette?

A nemzeti kultúra megőrzése a globalizáció és az információs társadalom viszonyai közepette a kis nemzetek elemi érdeke. Ezzel párhuzamosan mutatkozik lehetségesnek a nemzeti, kisebbségi hagyományok és a korszerű európaiság ismeretének, megbe-

csülésének egyidejű szorgalmazása, egyensúlyának kialakítása. Itt van például a számítógép-kultúra! Az internet nagyszerű lehetőséget ad a kisnyelvek ápolására. Az elektronikus világháló közegében fennmaradhat – vagy új életre kelhet – az egyazon etnikumhoz, kultúrához, nyelvhez tartozók közötti intenzív interakció akkor is, ha az interakció résztvevői a földrajzi térben egymástól elválasztva élnek. Hasonlóképpen, a kisebbségi lét viszonyai között a hálózaton új realitást – s nem pusztán új virtualitást – nyerhet az adott népcsoport egyedi kulturális identitása. Az információs társadalom s a mindenütt jelenlévő multikulturális viszonyok között a kisebbségi kultúra csakis nyitott kultúra lehet. A külső hatásokra fogékony, azokat folyamatosan földolgozni és integrálni képes kultúra, mely önazonosságát nem változatlanágban őrzi, hanem tudatos megújulásban és szintézisben munkálja ki. Ugyanakkor egy nemzetiség életerejére attól is függ, hogy mennyire képes elkülönült aktív és kreatív közösségként megszerveződni. Erős nemzeti tudatra és a kisebbségi műveltségben való otthonosságra van szükség. A magyarországi nemzetiségeknek létérdekük, hogy otthon érezzék magukat Európában. De ezt csak akkor érhetik el, ha – a nagyfokú nyitottság mellett – ragaszkodnak önazonosságukhoz, saját értékeikhez, anyanyelvükhöz és kultúrájukhoz, hiszen a kultúra a nemzeti önismeret alapja. A helyes önismeret, az egészséges önbizalom, az azonosságtudat a legfontosabb tényező egy nép, egy nemzet sikerességében. Az egyénnek és a közösségnek egyaránt létfeltétele, hogy legyen azonosságtudata, identitása. A legújabb kultúraelméleti kutatások szerint az identitás állandóan változik, mindig keletkezésben van, és mindig dialogikus jellegű. Ami a magyarországi román közösséget illeti, nem tudom, mennyire tud megfelelni ezen elvárásoknak. Gyorsan asszimilálódik, nyelvért veszti. Munkatársaimmal azon vagyunk, hogy tompítsunk ezt a jelenséget. Nyelvi revitalizációs stratégiákat dolgozunk ki, hogy a magyarországi románok jó darabig megőrizhessék kultúrájukat és identitásukat.

-vy-

Berényi Mária két verse

Számban két nyelv feszül egymásnak a szóért

Némán állok az álmos csöndben
Az idő elvérzik a lassú szívverésben
Szorong a lélek a test kényszerzubbonyában
A könnyek elöntik a látomásokat

Fonnyad az emlék, elhullanak a virágok
Fáradt vagyok, a hitem is rég elhagyott
Hányódom, mint száradó, barnuló levél
Számban két nyelv feszül egymásnak a szóért

Egyengetem az emlékek útját

itt állok tegnap és holnap között
egyengetem az emlékek útját
szemembe gyűjtöm a távoli csillag
remegő sugarát
újra és újra
hazaálmodom magam
szüleim és testvéreim
nevét suttogom
végtelen utak
kacsaringóznak velem
mielőtt végképp
eltűnök a
lakatlan időben